

XÂY DỰNG HỆ THỐNG CÂU HỎI DẠY HỌC ĐỌC HIỂU THỂ LOẠI THƠ NÔM ĐƯỜNG LUẬT Ở THPT

ThS Lã Phương Thúy, Đoàn Thị Thành-
Đại học Giáo dục, ĐHQG Hà Nội

Tóm tắt

Thơ Nôm Đường luật là một bộ phận văn học hay và khó đối với cả việc dạy của GV và việc học của HS. Tuy nhiên, chất lượng dạy học thơ Nôm Đường luật phụ thuộc khá nhiều vào cách GV đặt câu hỏi cho HS. Xây dựng được bộ câu hỏi dạy học đọc hiểu thể loại thơ Nôm Đường luật sẽ giúp GV có được một tài liệu tham khảo bổ ích trong quá trình soạn giáo án, góp phần hình thành năng lực đọc hiểu văn bản cho học sinh THPT.

Từ khóa: Thơ Nôm Đường luật, câu hỏi, dạy học đọc hiểu, năng lực, ...

I. Đặt vấn đề

Đào tạo nguồn nhân lực có chất lượng cao là một nhiệm vụ trọng tâm mà ngành giáo dục hướng đến. Để đạt mục tiêu ấy, đề án thay đổi căn bản và toàn diện giáo dục đã được ban hành với nhiệm vụ quan trọng là thay vì truyền đạt kiến thức, quá trình dạy học sẽ giúp HS hình thành năng lực. Việc đổi mới phương pháp dạy học (PPDH), chương trình sách giáo khoa (SGK),... gần đây cũng hướng tới mục tiêu này. Tuy nhiên đối với môn Ngữ Văn nói chung, bộ phận Văn học Trung đại và thơ Nôm Đường luật (NĐL) nói riêng vẫn chưa tạo được sự hứng thú cho học sinh (HS). Do đó, năng lực đọc hiểu văn bản của HS vẫn còn nhiều hạn chế.

II. Nội dung

1. Một số khó khăn trong việc dạy học thơ NĐL ở THPT

Thơ Nôm Đường luật trong chương trình Ngữ Văn THPT được phân bố xuyên suốt học kì I của lớp 10 (2 bài) và lớp 11 (4 bài). Với số lượng tác phẩm nhiều như vậy thì hẳn thơ Nôm Đường luật phải có giá trị nội dung và nghệ thuật nổi bật hơn so với các thể loại thơ khác. Bên cạnh đó, khi học thơ Nôm Đường luật, HS cũng được củng cố và phát triển thêm vốn từ, hiểu nghĩa của các điển tích, điển cố,... Từ đó hoàn thiện hơn năng lực đọc hiểu. Việc dạy học thơ NĐL cũng giúp HS hiểu rõ hơn về quan niệm thẩm mỹ và những giá trị nhân văn Trung đại, qua đó giúp các em tăng cường vốn văn hóa, văn học và thêm yêu những giá trị truyền thống của dân tộc góp phần bồi dưỡng tâm hồn, phát triển nhân cách cho HS. Tuy nhiên, thực

trạng dạy và học Ngữ văn hiện nay ở trường phổ thông vẫn còn tồn tại khá nhiều bất cập và kết quả chưa đạt được mục tiêu như chúng ta vẫn đề ra. Vấn đề nằm ở cả hai phía: việc dạy của GV và việc học của HS. Giảng dạy văn học Trung đại nói chung và thơ NDL nói riêng cũng nằm trong thực trạng chung ấy.

2. Xây dựng hệ thống câu hỏi dạy học đọc hiểu thể loại thơ NDL ở THPT

2.1 Câu hỏi và việc sử dụng câu hỏi trong dạy học

Câu hỏi là kiểu câu nghi vấn có mục đích tìm hiểu, làm rõ sự kiện hay sự vật nhất định, đòi hỏi sự cung cấp, giải thích, nhận xét, đánh giá thông tin từ sự vật, sự mô tả, sự phân tích, so sánh có liên quan đến sự vật và về bản thân sự vật dưới hình thức trả lời đáp lại [1]. Khác với câu hỏi trong giao tiếp thông thường hàng ngày, câu hỏi trong dạy học có chức năng sư phạm. Người hỏi (GV) không phải hỏi điều mình chưa biết để nhận thức mà câu hỏi đặt ra là để kiểm tra kiến thức, đo khả năng và kích thích tư duy của HS.

Dựa vào tính chất, mục đích và hình thức tồn tại của câu hỏi mà chúng ta phân chia thành những kiểu câu hỏi khác nhau: *Câu hỏi thông báo, Câu hỏi hướng dẫn, Câu hỏi chẩn đoán, Câu hỏi động viên, khuyến khích* (Dựa vào chức năng của câu hỏi); *Biết-Hiểu-Vận dụng -Phân tích- Tổng hợp-Đánh giá* (Theo thang bậc nhận thức của B.Bloom),...

Dạy học là một hoạt động cần sự phối hợp giữa GV- HS và cùng hướng tới một mục đích là hình thành năng lực cho người học. Để dạy học đạt được mục đích cuối cùng ấy, người dạy phải biết cách tổ chức dạy học một cách hiệu quả. Một yêu cầu đặt ra cho GV đó là phải xây dựng được một hệ thống câu hỏi thực sự khoa học, phù hợp với trình độ của HS nhưng cũng không quá dễ để HS có không gian tư duy, cũng không quá khó nằm ngoài vùng tư duy của HS.

2.2 Các nguyên tắc xây dựng hệ thống câu hỏi dạy học đọc hiểu

Câu hỏi trong dạy học có đặc thù khác hoàn toàn so với câu hỏi trong đời sống hàng ngày: chúng ta không hỏi để nhận những thông tin chưa biết mà hỏi để gợi mở cho HS khám phá những giá trị của văn bản. Do đó, câu hỏi trong dạy học cần đảm bảo những nguyên tắc sau:

- Các nguyên tắc chung khi xây dựng câu hỏi trong dạy học: Câu hỏi phải chính xác, rõ ràng, ngắn gọn, liên kết với các câu hỏi khác một cách logic; Câu hỏi phải vừa sức, phù hợp với đối tượng hỏi: hướng tới toàn bộ HS nhưng vẫn mang tính phân loại đối tượng; Câu hỏi phải đa dạng: câu hỏi chính/phụ, câu hỏi trọng tâm/câu hỏi lướt, câu hỏi khái quát/ câu hỏi chi tiết...
- Các nguyên tắc xây dựng câu hỏi dạy học đọc hiểu:

Nguyên tắc 1: Bám sát mục tiêu dạy học. Trước khi dạy một bài học, GV phải xác định mục tiêu một cách rõ ràng sau khi học xong, HS sẽ hình thành được những năng lực nào. Chính những mục tiêu ấy là cơ sở để xây dựng hệ thống câu hỏi tốt nhất.

Nguyên tắc 2: Tính phân loại thứ bậc câu hỏi tương ứng với mức độ nhận thức và trình độ năng lực của HS. Trong nghiên cứu này, chúng tôi xây dựng hệ thống câu hỏi trên cơ sở thang bậc nhận thức của B.Bloom nhưng rút gọn lại thành ba cấp bậc là: *câu hỏi Biết, câu hỏi Hiểu và câu hỏi Vận dụng* (trong Vận dụng đã bao gồm cả phân tích, tổng hợp và đánh giá).

Nguyên tắc 3: Tính thống nhất, logic trong thứ bậc hệ thống các câu hỏi. Tức là các câu hỏi phải đi theo hệ thống từ cấp độ khái quát bài học rồi mới đi đến nội dung. Các câu hỏi ở cấp bậc dưới chính là câu hỏi nhỏ hơn mang tính triển khai cụ thể của câu hỏi ở bậc cao hơn, yếu tố nòng cốt xuyên suốt hệ thống câu hỏi này chính là mục tiêu bài học mà GV đã vạch ra cho toàn bộ chương trình học.

2.1. Quy trình xây dựng hệ thống câu hỏi dạy học đọc hiểu thơ Nôm Đường luật

2.3.1. Xây dựng mô hình đọc hiểu thể loại thơ Nôm Đường luật

Quy trình xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu thể loại TNĐL

- Bước 1: Tìm hiểu, đánh giá đối tượng dạy học.
- Bước 2: Xác định và phân tích mục tiêu bài học.
- Bước 3: Phân tích, lựa chọn nội dung dạy học.
- Bước 4: Tìm kiếm tài liệu dạy học
- Bước 5: Lựa chọn phương pháp, phương tiện dạy học.
- Bước 6: Xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu.

Chúng tôi đặc biệt đi sâu vào Bước 6 để phân tích, xây dựng mô hình đọc hiểu và xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu thể loại thơ Nôm Đường luật.

Mỗi thể loại văn học sẽ có mô hình đọc hiểu tương ứng, được thiết kế dựa trên đặc trưng mỗi loại thể. Theo GS. Nguyễn Thanh Hùng, đọc hiểu TPVC là phân tích, lí giải mối quan hệ hữu cơ giữa ba tầng cấu trúc của tác phẩm. Mô hình đọc hiểu ông đề xuất bao gồm: *Đọc hiểu tầng cấu trúc ngôn từ, đọc hiểu tầng cấu trúc hình tượng thẩm mỹ, đọc hiểu tầng cấu trúc tư tưởng thẩm mỹ*[2]. Thơ Nôm Đường luật là thể loại thuộc trữ tình, vì vậy khi xây dựng mô hình đọc hiểu cho thể loại này cần tuân theo nguyên tắc xây dựng mô hình đọc hiểu cho thể loại trữ tình nói chung. Tuy nhiên, do dựa vào những đặc trưng thể loại để xây dựng mô hình này nên mô hình đọc hiểu thể loại thơ Nôm Đường luật sẽ mang đậm những yếu tố đặc trưng cho thể loại.

Chúng tôi xây dựng mô hình đọc hiểu cho thể loại thơ NĐL như sau:

- Xác lập mô hình đọc hiểu tầng cấu trúc ngôn từ: Khi đi tìm hiểu tầng cấu trúc ngôn từ của văn bản, người đọc sẽ tìm hiểu các vấn đề như: đặc sắc trong dùng từ, những biện pháp nghệ thuật được sử dụng, giá trị của hình ảnh,... Ứng với việc tìm hiểu tầng cấu trúc ngôn từ này chính là hành động đọc chính xác.
- Xác định mô hình đọc hiểu tầng cấu trúc hình tượng: Đọc hiểu cấu trúc hình tượng của văn bản là việc khai thác hình tượng nhân vật trữ tình của văn bản đó. Ở đây người đọc là phải bước sang hình thức đọc phân tích để hiểu được ý nghĩa hình tượng
- Xác định mô hình đọc hiểu ý nghĩa tầng cấu trúc tư tưởng: Tầng cấu trúc tư tưởng của văn bản chính là những thông điệp mà tác giả gửi gắm vào trong tác phẩm của mình, cũng chính là thế giới mà bằng sự cảm nhận và thâm nhập thông qua quá trình đọc hiểu, người đọc có thể cảm nhận, đồng cảm, chia sẻ, thấu hiểu và trân trọng. Người đọc phải thực sự đọc sáng tạo và đọc tích lũy thì mới có thể khai thác được bề sâu này của văn bản. Tầng tư tưởng này thách thức tiềm năng sáng tạo của độc giả.

Hệ thống câu hỏi đọc hiểu văn bản sẽ được xây dựng dựa trên mô hình đọc hiểu đã phân tích ở trên. Với việc trả lời các câu hỏi, HS sẽ dần khám phá ra những nét đẹp ngôn từ, hình tượng của văn bản, từ đó đi sâu vào tầng ý nghĩa tư tưởng. Đây là lộ trình khá lý tưởng để HS hình thành năng lực đọc hiểu.

2.3.2. Xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu thể loại Nôm Đường luật

Chúng tôi đã nghiên cứu và đề xuất một hệ thống câu hỏi đọc hiểu cho thể loại thơ Nôm Đường luật trong chương trình Ngữ Văn THPT. Hệ thống câu hỏi này được sử dụng như một nguồn tư liệu dạy học để mỗi GV có thể lựa chọn và sử dụng chúng một cách phù hợp với bài học và với đối tượng dạy học.

❖ Câu hỏi Nhận biết:

- Là câu hỏi yêu cầu HS tái hiện kiến thức đã có sẵn theo mục đích nhất định.
- Mục đích: Giúp HS tái hiện lại kiến thức đã có.
- Hình thức:
 - + Thường được sử dụng kèm các từ để hỏi sau: (Hãy) định nghĩa, mô tả, nhận biết, đánh dấu, liệt kê, gọi tên, phát biểu, chọn ra, phác thảo,...
 - + Thường là câu hỏi để HS hoạt động cá nhân trong thời gian ngắn, hoặc có thể hoạt động theo nhóm tùy theo thời lượng bài học và sự lựa chọn phương pháp dạy học của GV.
 - + Cách đặt câu hỏi Nhận biết: câu hỏi trắc nghiệm khách quan, câu hỏi tự luận mở yêu cầu trả lời ngắn, câu hỏi tự luận yêu cầu trả lời dài.

- Thời điểm sử dụng: thường sử dụng câu hỏi nhận biết trong kiểm tra bài cũ HS hoặc khi bắt đầu bài học/nội dung học mới bởi bước đầu tiên này là một kỹ năng tư duy bậc thấp.

Ví dụ:

- *Em hãy nêu những nét chính về cuộc đời và sự nghiệp sáng nhà thơ Nguyễn Khuyến?*
- *Tìm những chi tiết miêu tả mùa thu trong bài thơ Thu điếu- Nguyễn Khuyến ?*

❖ Câu hỏi Thông Hiểu

- Mục đích: Nhằm dẫn dắt, khơi gợi kiến thức HS đã có vào việc giải thích, nhận diện vấn đề.
- Hình thức:

+ Thường đi kèm với các động từ : (Hãy) biến đổi, ủng hộ, phân biệt, ước tính, giải thích, mở rộng, khái quát, cho ví dụ, dự đoán, tóm tắt, viết một đoạn,...

+ Có thể sử dụng làm câu hỏi hoạt động cá nhân hoặc hoạt động nhóm cho HS.

+ Cách đặt câu hỏi Thông hiểu: Câu hỏi tự luận trả lời ngắn, câu hỏi tự luận trả lời dài (có thể kèm theo phiếu học tập theo nhóm).

- Thời điểm sử dụng: Câu hỏi Thông hiểu dùng khi HS đã có kiến thức về đối tượng và có được cơ sở kiến thức nền tảng để có thể dựa vào đó phân tích đối tượng trên nhiều phương diện để thấy được bản chất của chúng. Nếu câu hỏi nhận biết liên quan đến tìm các ý thích hợp, thì câu hỏi thông hiểu yêu cầu HS tạo ra những sự liên kết giữa các thông tin.

Ví dụ : Văn bản *Thương Vợ (Tú Xương)*

- *Giải thích ý nghĩa từ “mom sông”? Từ này gợi ra cảm nhận gì về nơi làm việc của bà Tú?*
- *Cách đếm : “năm con với một chồng” thể hiện dụng ý gì của Tú Xương?*
- *Tú Xương đã vận dụng ca dao như thế nào để khắc họa chân dung vợ mình?*

Để trả lời được câu hỏi ở mức độ này, trước hết HS phải đọc bài thơ, khai thác được nội dung và chi tiết của văn bản rồi xâu chuỗi chúng theo trọng tâm câu hỏi. Ví dụ với câu hỏi: *Tú Xương đã vận dụng ca dao như thế nào để khắc họa chân dung vợ mình* HS phải biết được những dấu hiệu của ca dao xuất hiện trong bài thơ, tìm được những chi tiết tác giả dùng ca dao để nói về bà Tú, và dụng ý của cách nói đó.

❖ Câu hỏi Vận dụng:

- Gồm hai cấp bậc:

+ Vận dụng thấp: Yêu cầu HS vận dụng tài liệu đó vào các tình huống mới và cụ thể hoặc để giải các bài tập, khả năng phân tích liên hệ giữa các thành phần của một cấu trúc có tính tổ chức sao cho có thể hiểu được, nhận biết được các giả định ngầm hoặc các nguy hiểm có lý.

Thường đi cùng các từ để hỏi: (Hãy) *xác định, khám phá, tính toán, sửa đổi, thao tác, dự đoán, chuẩn bị, tạo ra, thiết lập liên hệ, chứng minh, giải quyết, sử dụng.* (Hãy) *vẽ sơ đồ phân biệt, minh họa, chỉ ra, thiết lập quan hệ, chọn ra, tách biệt, chia nhỏ ra, ...*

+ Vận dụng cao: Yêu cầu HS khả năng đặt các thành phần với nhau để tạo thành một tổng thể hay hình mẫu mới, hoặc giải quyết vấn đề bằng tư duy sáng tạo, khả năng phê phán hoặc thẩm định giá trị của tư liệu theo một mục đích nhất định.

Thường đi cùng các từ để hỏi: (Hãy) *phân loại, tổ hợp lại, biên tập lại, thiết kế, lý giải, tổ chức, lập kế hoạch, sắp xếp lại, cấu trúc lại, tóm tắt, sửa lại, viết lại, kể lại,* (Hãy) *đánh giá, so sánh, đưa ra kết luận, thỏa thuận, phê bình, mô tả, suy xét, phân biệt, giải thích, đưa ra nhận định, ủng hộ, ...*

- Mục đích: Rèn luyện cho HS khả năng tư duy cao, liên hệ logic, phát hiện và giải quyết vấn đề trong tình huống mới, phản biện và sáng tạo.

- Hình thức:

+ Sử dụng để hỏi cá nhân hoặc cho HS thảo luận theo nhóm.

+ Dạng câu hỏi: câu hỏi tự luận trả lời ngắn, câu hỏi tự luận trả lời dài, phiếu làm việc theo nhóm, bài tập dự án (nghiên cứu so sánh các tác phẩm, nhân vật theo chủ đề).

- Thời điểm sử dụng:

+ Câu hỏi vận dụng được dùng khi HS đã đọc hiểu nội dung và nghệ thuật của tác phẩm, có kiến thức về tác giả tác phẩm.

+ Khi xuất hiện tình huống có vấn đề liên quan đến tác phẩm, cần có sự bàn bạc, đánh giá nhiều chiều để thấy được bản chất vấn đề.

+ Khi cần có sự liên hệ giữa văn bản và thực tế đời sống HS.

- Câu hỏi này hướng tới tất cả HS để các em cùng suy nghĩ, giải quyết vấn đề và sáng tạo theo cách riêng của mình. Nhưng không phải HS nào cũng có thể trả lời được bởi câu hỏi Vận dụng đòi hỏi phải có kiến thức về đối tượng và khả năng suy luận logic và diễn đạt tốt.

Ví dụ: Văn bản *Tự tình* (Hồ Xuân Hương)

Vận dụng thấp	Vận dụng cao
1. Nêu mạch cảm xúc của bài <i>Tự tình II</i> ? 2. Phân tích sự nhất quán trong phong cách thơ Hồ Xuân Hương qua một số bài thơ đã học: <i>Mời trầu, Bánh trôi nước, Tự tình II</i> ?	1. Tâm trạng và bản lĩnh Hồ Xuân Hương được thể hiện như thế nào qua bài thơ <i>Tự tìnhII</i> ? 2. Em có suy nghĩ gì về thân phận người phụ nữ trong thơ Hồ Xuân Hương nói riêng và thơ ca Trung đại nói chung?

Tóm lại, câu hỏi vận dụng là loại câu hỏi không thể thiếu trong dạy học đọc hiểu văn bản. Đây cũng là loại câu hỏi giúp GV phân loại HS khá, giỏi. Tuy nhiên tùy theo năng lực HS mà GV cân nhắc giành bao nhiêu thời lượng giờ dạy cho câu hỏi Vận dụng và cũng tránh đặt câu hỏi quá khó cho HS. GV cũng nên giành thời gian nhận xét, đánh giá câu trả lời của HS và giải đáp các câu hỏi ngược lại của HS để các em hiểu thấu đáo vấn đề.

3. Kết luận

Trên đây là mô hình xây dựng hệ thống câu hỏi dạy học đọc hiểu thơ NĐL. Sử dụng hệ thống câu hỏi này, GV sẽ giúp HS từng bước hình thành năng lực đọc hiểu văn bản và tích lũy được nhiều thông tin bổ ích. Do chưa có điều kiện thực nghiệm rộng rãi và khả năng chuyên môn còn hạn chế, việc nghiên cứu ra một bộ câu hỏi DH thơ NĐL ở THPT chắc chắn sẽ còn gặp nhiều khó khăn vì đây là một phần khó ngay cả đối với GV. Các ý kiến trên đây chỉ là những gợi ý có tính tham khảo cùng đồng nghiệp. Quan trọng là tùy thuộc vào mỗi văn bản cụ thể, người dạy cần có sự linh hoạt, khéo léo khi vận dụng các câu hỏi tùy thuộc vào năng lực của đối tượng dạy học để giờ học đạt hiệu quả cao.

Chú thích

1. **Đặng Thành Hưng** (2012), *Lí luận phương pháp và kĩ năng dạy học*, Viện Khoa học giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
2. **Nguyễn Thanh Hùng** (2008), *Kĩ năng đọc hiểu văn*, NXB Giáo Dục Việt Nam.

Tài liệu tham khảo

- [1] **Nguyễn Thanh Hùng** (2008), *Kĩ năng đọc hiểu văn*, NXB Giáo Dục Việt Nam.
- [2] **Bộ GD&ĐT** (2014), *Tài liệu tập huấn dạy học và kiểm tra đánh giá kết quả học tập theo định hướng phát triển năng lực học sinh môn Ngữ Văn THPT*.
- [3] **Lã Nhâm Thìn** (1998), *Thơ Nôm Đường luật*, NXB Giáo dục Việt Nam.